

ÂŞIK PAŞA VE ALÎ ŞİR NEVÂYÎ'DE TÜRKÇE SEVGİSİ VE TÜRKÇENİN GÜCÜ

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS*

Öz

Âşık Paşa ve Nevâyi, birbirinden beş bin km. uzaklıktaki iki Türklük mekânında, yedi yüz ve beş yüzyıl önceki bir zaman diliminde yaşamış Türk Edebiyatının iki seçkin temsilcisidir.

Her iki şair de Türkçe yazmaktan mutlu olmuşlar, devrin edebiyat dili Farsçaya rağbet etmemişler, Türkçenin Farsçaya üstünlüğü kanıtlamaya çalışmışlardır.

Türkçe, 1. dünyanın en eski dillerinden biri, 2. dünyanın en geniş mekânlarından birine yayılmış dillerinden biri, 3. dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri, 4. dünyanın en zengin dillerinden biri, (a. Ses ve musiki zenginliği bakımından, b. Söz varlığı bakımından, c. Anlatım gücü bakımından) 5. dünyanın en mantıklı ve kurallı dillerinden biri durumundadır.

Türkçeyi iyi öğrenelim, anlayalım ve anlatalım. Bugün Türkçenin sorunu yoktur. Türkçeyi bilmeyenlerin, anlamayanların, iyi öğrenmeyenlerin Türkçe sorunu vardır.

Anahtar kelimeler: *Âşık Paşa, Nevâyi, Türkçenin Gücü, Türkçe Sevgisi, Türkçeyi Bilmek.*

Abstract

The Love and Power of Turkish in Aşık Paşa's and Ali Şir Nevayi's Works

Aşık Paşa and Nevâyi are two distinguished representatives of the Turkish Literature those who lived five hundred years ago in two different Turkish locations which are five thousands km, far from each other.

* Beykent Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, metinkaraors@beykent.edu.tr

Both of them were very happy to write in Turkish. They did not favour the Persian language because it was the popular language of that time instead they tried to approve the supremacy of Turkish to Persian.

Turkish: 1. One of the oldest languages of the world, 2. One of the languages spread in a vast area, 3. One of the most widely spoken languages, 4. one of the richest languages of the world (a. in terms of sound system, b. In terms of range of vocabulary, c. In terms of power of expression), 5. Turkish is one of the most logical and regular languages.

We should learn Turkish very well, understand it very well and teach the others. Turkish does not have any problems but those who do not know Turkish very well, those who do not understand the subtle differences of Turkish might have some problems.

Key words: *Aşık Paşa, Nevayî, The Power of Turkish, The Love of Turkish, Knowing Turkish.*

Giriş

Türk kültürü, dünya üzerindeki özgün birkaç beşer kültürlerinden biridir. Türk milletinin en büyük sosyal akrabalık bağı Türkçedir.

Türkçe, kökü Türk tarihinin derinliklerinde, Türk olanların hür ve beraber yaşama iradelerinden doğmuş, Türk milletinin geleceğine ait milli ve ortak ülkülerini içinde saklayıp yeni Türk kuşaklarına aktaran, Türk çocuklarını ağızlarında analarından emdikleri süt gibi besleyen, Türk ikliminin lisanı, çekilmediği yerlerin Türk vatanı olarak yaşamaya devam ettiği bir dildir. Türkçe, Türk gibi konuşup yazan demektir.

Türk olma bilinci, Türkçe ile birlikte ortaya çıkmıştır. VIII. asırda *Göktürk Hakanı Bilge Kağan* ve danışmanı, başkomutanı (aygucusu) *Bilge Tonjukuk*'taki Türklük şuuru Türkçeyle; XI. asırda *Kaşgarlı Mahmut*'taki Türklük ve *Türkçenin Arapça ile at başı yürüdüğü* ve Araplara "*Türk dilini öğreniniz, onların uzun süre saltanatları olacaktır*" bilinci Türkçeyle; XIII. asırda Anadolu'da *Âşık Paşa* ve çevresindeki *Türkçenin üstünlüğü* fikri Türkçeyle; yine XV. asırda Batı Türkistan'da *Türkçenin Farsçaya karşı üstünlüğü* Nevâyî Türkçesiyle dile getirilmiştir.

Bu yazıda XIII. asırda Anadolu'da *Âşık Paşa* ile, XV. asırda Batı Türkistan'da *Âli Şîr Nevâyî* ile doruğa çıkmış "*Türkçe Sevgisi ve Türkçenin Gücü*" üzerinde durulacaktır.

1. Âşık Paşa ve Âli Şîr Nevâyî

Âşık Paşa ve Nevâyî, birbirinden beş bin km. uzaklıktaki iki Türklük mekânında, yedi yüz ve beş yüzyıl önceki bir zaman diliminde yaşamış Türk Edebiyatı'nın iki seçkin temsilcisidir.

1.1. Âşık Paşa: Asıl adı Âli'dir (Doğumu: Kırşehir-Arapkir 1278; ölmü: Kırşehir 3 Kasım 1332). Kırşehir'e Horasan'dan gelip yerleşen Baba İlyas'ın torunudur. Anadolu Selçukluları'nın son devri ve Osmanlı'nın

kuruluş devrinde Anadolu'nun göbeğinde Batı Türklüğünün o devirdeki temsilcisidir. Ömrü, Selçuklu Sultanları *G. Keyhüsrev, II. Mesut, A. Keykubad*; Osmanlı Sultanları *Osman Bey ve Orhan Bey* (son yedi yılı) zamanında geçmiştir. Selçuklular zamanındaki idarenin zayıflığını, kargaşa ve çekişmeyi, Moğol istilasını, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu ve Orhan Bey zamanındaki fetih ve gaza ruhunu yaşamıştır.

Âşık mahlasına, *baş ağa>beşe>paşa*'dan gelme *Paşa* sözü eklenerek *Âşık Paşa* olarak tarihe geçmiştir.

Âşık Paşa'nın en tanınmış eseri, 10.613 beyitlik Türkçe Garib-nâme'sidir.¹ Türkiye'de yüzden fazla nüshası vardır. Mesnevî biçiminde yazılan bu eser, on bölüm hâlinde, dinî ve tasavvufî öğütler veren bir ahlâk kitabıdır. Şiirlerinde ve Garib-nâme'sinde Yunus Emre ve Mevlana'nın etkisi görülür. 1329-1330 arasında kaleme alınan Garib-nâme, Türkçe olarak on bap üzerine düzenlenmiştir; her babında on destan yer alır. Âşık Paşa, o dönemde Türkçeye gösterilen ilgisizliği belirterek Türkçenin önemini vurgular. Eserin giriş bölümünde evrenin yaratılışı, Hz. Muhammed ve aşere-i mübeşşere anlatılır. Her bapta, o babın sayısına uygun konular anlatılır. Birinci bapta Tanrı; ikinci bapta dünya ve ahiret gibi ikili olan şeyler; üçüncü bapta geçmiş, bugün ve yarın; dördüncü bapta anasır-ı erbaa (su, hava, ateş, toprak) gibi konular işlenir.

Yazıcıoğlu Mehmet, Kaygusuz Abdal, Eşrefoğlu Rumi, Baki, Şeyh Galip, Nabi, Rami Mehmet Paşa, Koca Ragıp Paşa Anadolu'da onun etkisinde kalmışlardır. Bu etki *Fuzûlî*'ye ve Orta Asya Türk Şairi *Ali Şir Nevâyî*'ye kadar uzanmıştır.

Âşık Paşa ve 13 yüzyıl eserlerinde Karahanlı, Kıpçak ve Oğuz Türkçesi özellikleri görülür. Göktürk ve Uygur Türkçelerinden sonra Kaşgar Türkçesi, Harezmi Türkçesi, daha sonra Oğuz ve Kıpçak Şiveleri varlıklarını hissettirmeye başlamıştır.

1.2. Ali Şir Nevâyî: Doğumu, Herat 9 Şubat 1441; ölümü: Herat, 3 Ocak 1501. Altmış yıllık bir ömre sahip olan Nevâyî, Âşık Paşa'dan 170 yıl sonra doğmuş, Batı Türkistan, bugünkü Afganistan'da *Herat* ve çevresinde 15. asrın ikinci yarısında *Sultan Hüseyin-i Baykara* devrinde, Herat Sultanlığı'nda yaşamıştır. Devrin en büyük şairi, devlet adamı, valisi, ara bulucusudur.

"Her Türk'ün bu ismi hürmet ve minnetle anması lazımdır. O bir dehâdır ki, Orta Asya Türklerinin arasında yetiştiği hâlde daha hayatta iken şöhretini Türklerle meskûn sahalara yaymış, asırlar boyunca Anadolu, Rumeli, Azerbaycan, İran, Irak, Kırım ve Volga boyları, hatta Hindistan Türk Câmîası onun eserini duymuş, sevmiş ve onun duygularıyla yaşamıştır".²

¹ Kemal Yavuz, *Garip-nâme*, TDK Yay., Ankara, Yayın nu: 764.

² Ali Nihad Tarlan, *Ali Şir Nevâî*, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 3-5 (26.3.1961'de İstanbul Üniversitesi konferans salonunda yapılan anma toplantısı konuşmaları).

Nevâî, Türk edebiyatının en çok eser veren şair ve yazarıdır.³ Mesnevileri en büyük İran şairlerinin eserleriyle boy ölçüşebilmektedir.⁴ Millî şuurla Türk dilini ele almış, onu ilim ve edebiyatın her sahasında işlemiş ve dili "*Nevâî Dili*" diye şöhret kazanmıştır. Eserlerini anlamak ve anlatmak için hususi lügatler ve gramer kitapları yazılmıştır.⁵ Edebiyatımızda ilk şairler tezkiresini yazan Nevâî'dir.⁶ Hatıratı, sanat ve ilim hayatını ve zamanının sosyal durumunu anlatır. *Tarih, tasavvuf ve şeriatla ilgili eserleri vardır. Müsikî, yazı ve tezhip sanatları üstadıdır. Eserlerinin bazıları bestelenmiştir.*⁷ Büyük bir devlet adamı, üstün bir insandır.

Nevâî, Türk edebiyatının en verimli simasıdır. Külliyyatı 29 kitaptan oluşur. "*Hazâyinü'l-Ma'ani*" adı altında toplanan 4 Türkçe divanı (*Garâibüs-s-Sıgar*⁸, *Nevâdirü's-Şebâb*⁹, *Bedâiyü'l-Vasat*¹⁰, *Fevâidü'l-Kiber*¹¹) toplam 55.000 mısra tutmaktadır.¹²

"*Ve ikinci divannı kim yiğütlük, âşüftelik şebâb ü âlüftelik yazı ve deştide yüzlengen nâdir vak'ayı bile piraste bolupirdi. Nevâdirü's-Şebâb ataldı.*"¹³ Şairin 20 ile 35 yaş arası yazdığı şiirler bu ikinci divanında yer almaktadır.

Doktora tezi olarak incelediğimiz bu ikinci divan 5417 beyit hacminde olup içinde 5005 beyitlik 651 gazel; 7 kıtalık müstezat; 5, 7, 9 kıtalık 3 muhammes; 9 kıtalık bir müseddes; bentleri 11 beyitli 8 bentlik terci-i bent; bentleri 8 beyitli 7 bentlik terkib-i bent; 50 adet muhtelif uzunluklarda 124 beyit tutarında kıtalar; 53 beyit tutarında, kişilerle ilgili 51 muamma yer almaktadır. Bu ikinci divanın içindeki şiirler bile kemiyet bakımından birçok klasik divan şairlerinin şiirlerinden fazladır. Diğer divanlarının da aynı büyüklükte olduğu göz önünde tutulursa Nevâî'nin ne kadar çok verimli bir şair olduğu anlaşılır. Divanlarına bütün harfler ile gazel yazmış ve birer başlık koymuştur. "*bi*" harfinin belâlarının bidâyeti" gibi.

İkinci divan Nevâî'nin gençlik çağındaki duygu ve düşünceleriyle, bu çağda ova ve bozkırda geçirdiği olaylardan ilhamla, at sevgisi ve çeygân oyunu gibi Türklerin millî hasletleriyle, sadece gençlikte sahip olunan ve bir daha ele geçmez değerlerle yazılmış şiirlerle doludur.

³ Agah Sırrı Levent, *Ali Şir Nevayî*, TDK Yay., Ankara 1965, IV cilt, TDK Nevayî Külliyyatını basmıştır.

⁴ A.N. Tarlan, *a.g.e.*, s. 2.

⁵ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, 1964, s. 233.

⁶ *Mecalisü'n Nefais*, Nevayî Külliyyatı, Topkapı, Revan No: 808, s. 659-693.

⁷ Zeki Velidi Togan, "Ali Şir md." *İ.A.*, s. 349-357.

⁸ Alpay Günay, *Garâibüs Sıgar*, TDK Yay.

⁹ M. Metin Karaörs, *Nevâdirü's-Şebâb*, TDK Yay., Ankara 2006, yayın nu: 877.

¹⁰ Kaya Türkay, *Bedâiyü'l Vasat*, TDK Yay., Ankara 1996.

¹¹ Önal Kaya, *Fevâidü'l Kiber*, TDK Yay., Ankara.

¹² Agah Sırrı Levent, *Ali Şir Nevayî*, 4 cilt, TDK Yay., Ankara, 1965-1968.

¹³ *Muhakemetü'l-lugateyn*, Nevayî Külliyyatı, Topkapı, Revan ktp. nu: 88.

Nevâyi'nin hamsesi 64.000 mısradan meydana gelmiştir. *Hayretü'l-Ebrâr, Ferhâd u Şirin*¹⁴, *Leylâ vü Mecnûn, Sebâ-i Seyyâre, Sedd-i İskende-ri* adlarındaki bu mesneviler birer "manzum roman" vasfını taşırlar.

Muhâkemetü'l-Lugateyn: Türkçe ile Farsçayı karşılaştırıp Türkçenin farklı ve üstün taraflarını gösteren ve Türkleri Türkçe yazmaya teşvik eden bir eserdir.¹⁵ *Mecâlisü'n-Nefâis, Mizânü'l-Evzân, Nesâyimü'l-Mahabbe min Şemâyimi'l-Fütüvvê, Lisânü't-Tayr, Münâcât, Münşeât, Mahbubü'l-Kulûb, Srâcû'l-Müslîmin, Hamsetü'l-Mütehayyirin, Nazmü'l-Cevâhir, Hâlât-ı Seyyid Hasan Erdeşir*¹⁶, *Hâlât-ı Pehlevan Muhammed*¹⁷, *Çihil Hadis, Vakfiye, Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târih-i Mülûk-ı Acem, Risâle-i Muammâ* diğer eserleridir.

2. Âşık Paşa ve Nevâyi'nin Ortak Fikir ve Davranışları

2.1. Türk Birliği Fikri

Her iki şair de birlikten kuvvet doğar fikri hâkimdir. Türklerin birleşmeleri bir ve beraber olmaları gereği üzerinde dururlar. Birliğin sembolü devlettir. Türklerde devletin olması demek, Orhun Anıtları'nda belirtildiği gibi Kağan'ın, törenin, toprak ve halkın olması demektir.

a) Âşık Paşa'da Birlik Fikri şu beyitlerle anlatılmıştır.

Gör bu mülki niçe düzdi ol İlah
Niçe kodı her makamda padişah
Kim anunla ol makam arastedür
Padişahu olmayan mülk yastadur
Birikenler buldılar girtü murad
Mahkum oldı bunlara biliş ü yad
Pes bilün yalnız kişi güçsüz olur
Birikenler devleti uçsuz olur
Kanda kim olur-ısa yalnız kişi
Her mekan içinde sınımdur işi
Birikenler şadumandur şaduman
Bu hikayet girtü sözdür bi-güman

(Allah'ın bu mülkü nasıl yarattığını ve her makama padişahları nasıl yerleştirdiğini gör. O padişahlarla memleketler bezeyip süslenmiştir. Padişahu olmayan memleketler yasta olur. Birlik içinde olanlar arzularına, isteklerine kavuştular ve yerli-yabancı herkes onların emri altına girdi. Yalnız insanın güçsüz olduğunu, birlik içinde yaşayanların devletlerinin uç-

¹⁴ Gönül Alpay, *Ferhad u Şirin*, TDK Yay., Ankara 1994.

¹⁵ F. Sema Barutçu Özönder, *Ali Şir Nevâyi, Muhâkemetü'l-Lugateyn*, Ankara 1984, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yüksek Lisans Tezi).

¹⁶ Kemal Eraslan, Nevâyi'nin "Halat-ı Seyyid Hasan Big Risalesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. 16, İstanbul 1971, s. 89-110.

¹⁷ Kemal Eraslan, "Ali Şir Nevâyi'nin Hâlât-ı Pehlevân Muhammed Risalesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. 19, İstanbul 1980, s. 99-164.

suz bucaksız, büyük olduğunu bilin. Yalnız kişi, nerede olursa olsun işi rast gitmez, mutlu olmaz. Birlik içinde olanlar daima mutludur. Hiç şüphesiz bu hikâye ders alınacak sözdür.)

b) **Alî Şîr Nevâyî'de Türk Birliği Fikri:** "Cihanda Türk edebiyatı bayrağını kaldırmak suretiyle Türkleri tek bir millet haline soktum." "Hiç ordum olmadığı halde her tarafta yalnız divanımın nüshalarını göndermek ile Çin hududundan Tebriz'e kadar bütün Türk ve Türkmen illerini fethettim."¹⁸ Yine *Sedd-i İskenderî*'de kendisine hatiften gelen bir sesin "Sen kılcıksız, yalnız kalemin ile Türk ülkelerini, Türk milletinin kalbini fethedeceksin, onları bir tek millet yapacaksın, Türk iklimleri sana aittir, sen bu milletin sahipkaranısın"¹⁹, sözleriyle tanımlanmıştır.

"Sultan Fatih, Küçük Türkistan'da yani Türkiye'de çeşitli beylikleri kaldırmak suretiyle bir siyasi vahdet kurmağa çalışırken, Nevâyî de Büyük Türkistan'da aynı nazariyeyi hazırlıyor ve şürlerini görmek istediği realite için seferber hâle getiriyor. Türk Tarih felsefesi, Türk tarihinin iki aynı yerdeki bu aynı anı üzerinde ne kadar dursa azdır".²⁰

Her iki şairdeki bu birlik fikri, a) *Türkiyecilik*, b) *Oğuzculuk ve Türkmençilik*, c) *Turancılık* diye safhaları Ziya Gökalp tarafından açıklanmış ve Ulu Önder Atatürk'ün de inandığı Türk Birliği fikridir.

2.2. Türklük Şuuru, Türk'e Hizmet, Türkçeyi Hor Görmeme

a) Âşık Paşa, Oğuz boylarına, dostluk ve kardeşlik ilkelerini aşlamış, onlara Türkçe seslenmiş, eserlerini Türkçe ile yazmıştır.

*Türk diline kimesne bakmaz-ıdı
Türklere hergiz gönül akmaz idi.*

(Türk diline hiç kimse bakmazdı, Türkçeyi kimse önemsemezdi, Türklere hiç kimse gönül vermez, beğenmezdi.)

b) Faruk K. Timurtaş, Nevâyî'nin hizmetini,

"Türklük şuuru, tarih boyunca kendisini daha çok dil sahasında göstermiştir. Nevâyî, en büyük Türkçecilerimizden biridir. Nevâyî'nin Türkçe sevgisi çok derin ve şuurlidir. Ömrü boyunca Farsça ile boy ölçüşecek derecede bir edebî dil meydana getirmeye çalışsan ve edebî eserler vermeğe çalışsan Nevâyî, *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'de bir filolog olarak Farsça ile Türkçeyi mukayese etmiş ve Türkçenin zenginliğini ortaya koymuştur."²¹

sözleriyle değerlendirebilir.

¹⁸ Mustafa Canpolat, *Alî Şîr Nevâyî'nin Lisanü't-tayr Mesnevisi*, Ankara 1972, Yayın: TDK, Ankara 1995.

¹⁹ *Ferhad u Şîrin*, Nevâyî Külliyyatı, Topkapı, Revan No: 808.

²⁰ Z. Fahri Fındıkoğlu, *Alî Şîr Nevâyî'yi Anma Toplantısı*, s. 12.

²¹ Faruk Kadri Timurtaş, *Nevâyî'yi Anma Toplantısı*, 26.3.1961, Doğu Türkistan Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 26-37.

Nevâyî, Fars'la Türk'ü şöyle karşılaştırır: “Ancak mazlûm bolur ki Türk Sârt'dın tîz-fehmrak ve bülend-idrâkrek ve hîlkati sâfrak ve pâkrek mah-luk boluptur.” Öyle bilinir ki Türk, Sart'tan daha keskin zekâlı, daha üstün anlayışlı, daha saf ve temiz yaratılışlıdır. “Ve Sart Türk'din te'akkûl ve 'ilmde dakîkrak ve kemâl ü fazl fikretide 'amîkrak zuhûr kiluptur.” Sart ise zihin yorarak anlamada ve ilimde Türk'ten daha ince, fazl, kemal ve tefekkürde daha derin görünür. “Ve bu hâl Türkler'nîng sıdk.u safâ ve tîz niyyetidin ve Sartlar'nîng ilm ü fûnûn ve hikmetidin zâhir durur.” Bu hâl Türklerin doğru, temiz ve dürüst niyetinden, Sartlar'ın ilminden, fenninden, hikmetinden bellidir.

2.3. Türkçe yazmaktan mutlu olmuşlar, devrin edebiyat dili Farsçaya rağbet etmemişler, Türkçenin Farsçaya üstünlüğü kanıtlamaya çalışmışlardır.

Her iki şair de eserlerini Türkçe yazmaktan mutlu olduklarını, her şeyi Türkçe ile anlatımının mümkün olduğunu belirtirler. Her iki şair de Türklerin başka dilleri bildikleri hâlde kendi dillerini yeterince bilmediklerinden şikâyetçi olup başka dilleri öğrenmenin Türkçeyi ihmal ettirmemesi gerektiğine inanırlar. Farsçanın hâkim olduğu bir devirde eserlerini Türkçe yazmaları, gramer fikrine yer vermeleri, Türkçe kelime türetme şekillerine uygun pek çok kelime türetmeleri, sanki 19. asırda Selanik'te *Genç Kalemler*'in yaptığı ile örtüşmektedir.

a) Aşık Paşa, çevresinde yalnız Türkçe ile konuşup, eserlerini Türkçe yazmakla yetinmemiş, o gün moda olan Arapça ve Farsçaya karşı Türk dilinin güçlü bir savunucusu da olmuştur. Dilin sese bağlı olduğunu, sesin anlama gittiğini, sesin harflerle sembolleştiğini söyleyen Aşık Paşa'dır.

Çün bilesin cümle yol menzillerin
Yirmegül sen Türk ü Tacik dillerin
Türk dahi bilmez-idi ol dilleri
Nice yolu ol ulu menzilleri
Kamu dilde ma'ni vardur bilene
Kamu yolda Hak bulındı bulana
Ma'niyi bir dilde sanman siz hemen
Cümle diller anı söyler bi-güman
Gerçi kim söylendi bunda Türk dili
İlla ma'lum oldu ma'ni menzili

(Bütün yolları, menzilleri bilsen de Türk ve Tacik dillerini yerme. O dilleri -o yolu, o yüce menzilleri- Türkler bile bilmezdi. Bilen için her dilde manalar vardır. Tıpkı bulmak isteyene her yoldan Allah'ı bulmak gibi. Sanmayın ki sözün manası yalnızca bir tek dilde vardır. Şüphesiz bütün dillerde sözlerin manası (anlatım gücü) mevcuttur. Nitekim bu sözler Türkçe söylendi ve manası herkesçe malum oldu.)

b) Nevâyi, Türkçenin ihmal edilmesini şu cümlelerle hayıflanarak anlatmaktadır:

“Ama bu mahzenin yılanı kan dökücü ve güllerinin dikenini sayısızdı. Bunları görünce düşündüm ve dedim ki: Demek bizim Türk şairleri bu korkulu ve dikenli yollardan çekindikleri için Türkçeyi bırakıp gitmişler.”

“Bu yol yüksek himmet istiyordu. Ben bu yoldan vazgeçemedim. Onun seyrine doyamadım. Bu yolda yürümekten korkmadım ve yılmadım. Türkçenin fezasında tabiatın atını koşturdum. Hayâlimin kuşunu kanatlandırdım. Vicdanım bu hazineden nihayetsiz kıymetli taşlar, la'ller, inciler aldı. Gönlüm bu gül bahçesinin türlü çiçeklerinden uçsuz bucaksız güzel kokular kokladı.”

b) Fuad Köprülü, Nevâyi için,

“Halbuki yine bu sıralarda Herat sarayında yaşayan Emir Ali Şir Nevâyi, Çağatay-Türk edebiyatının bu en büyük siması, Türkçenin Farsçadan daha zengin, daha güzel bir lisan olduğunu ispat maksadıyla Muhâkemetü'l-Lugateyn adlı eserini, Türk lisanının bu ilk müdafaa-nâmesini yazıyordu. Fakat ne kadar teessüfe şâyandır ki Nevâyi'nin ortaya attığı bu fikir, Türk âleminin hiçbir sahasında layık olduğu ehemmiyetle anlaşılamadı. Nevâyi'nin bu eseri her bakımdan çok mühimdir, çünkü Nevâyi, bu eseriyle Türkçenin ilk müdafî'i olmak şerefini kazanmıştır”²²

hükümünü verirken; Ahmet Caferoğlu da şu şekilde değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Türk kültürü lehindeki bu uyanışa ve Türk istilâsının azametine rağmen Türk dili, Nevâyi'ye kadar hakiki bir edebiyat dili mevkiine yükselememiştir. Zira şehir hayatını Farslar, köy hayatını ise Türkler ellerinde tutmakta idiler. Türk hükümdarlarının sarayların hep Fars dili ve Fars kültürü hâkim olmuştur. Nevâyi'nin mektep arkadaşı ve hükümdarı olan Hüseyin Baykara'nın sarayında bile aynı vaziyet devam etmiş ve Herat'ta Fars dilinin hakimiyeti Türkçenin çok fevki-ne çıkmıştır. İşte Türk dili için bu tehlikeyi sezen Nevâyi, işgal ettiği mevkie ve refaha rağmen hayatının son yıllarına doğru Türk dili için bir istiklâl mücadelesi açmış ve Türkçülük tarihine karışmıştır. O bu davasını şuurlu bir surette yürütebilmek için şürden vazgeçerek işi dîlciliğe dökmüş ve yazdığı Muhâkemetü'l-Lugateyn adlı eseriyle Türk Dili Tarihi'nde de kuvvetli bir yer almıştır”²³

demekte; Kemal Eraslan, doktora tezi “Nesâyimü'l-Mahabbe”yi takdim kısmında, “Nefahatü'l-Üns'teki Türk meşâyihuna ait malumatın eksikliği

²² Fuat Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay., Ankara 1986, s. 277-278.

²³ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi*, c. II, İstanbul 1964, s. 230-232.

üzerinde bilhassa durması ve eserine 140 kadar Türk meşayihunun hayatını ilave etmesi, ondaki millî şuurun derecesini açıkça göstermektedir"²⁴ diye tanıtmaktadır. Nevâyî, Arapçanın zengin bir dil olduğunu ve Kur'an ve hadis dili olarak saygı gösterilmesinin gerektiğini söylemiş, Acem dilini ise Türkçe ile karşılaştırmıştır.

"*Elfâz u ibâret vâz kılurda Türk Sârt'ka fâyık kiliptür.*" Söz ve ibare vazında Türk Sârt'tan üstündür.

Türkçeyi lûgat serveti bakımından Farsça ile karşılaştırarak birçok kelime ve deyimlerin Farsçada olmadığını, Türkçeden alındığını örneklerle belirtir. Nevâyî, küçüğünden büyüğüne kadar bütün Türklerin Farsçayı bildiğini, Fars dili ile şiirler yazdığını, Farsların ise Türkçeyi bilmediğini, bilenlerinin de dillerinden Acem olduklarının hemen anlaşıldığını belirtip 100 tane fiil sayarak bunların hiçbirisinin Farsçada olmadığına dikkat çeker. Mesela: "*ingremek-singremek*", "*buhşamak*", "*sıktamak*", "*ögürmek*", "*inçkirmek*" kelimelerinin ifade ettikleri manaların Farsçada olmadığını, Farsların büyük ve küçük kardeş (erkek) ayrımı yapmadıklarını "*birader*" deyip geçtiklerini, Türklerin ise, büyüğüne "*aga*", küçüğüne "*ini*" dediklerini, büyük kız kardeşe "*igeçi*", küçüğüne "*ingül*", yine büyük iniye "*abağa*", ananın aga inisine "*tayağı*" dediklerini, Farsların bunların ayırmadığını belirtir. Yemek isimleri, kuş isimleri, at cinslerinin isimleri, yiyeceklerin isimleriyle ilgili Farsçada birçok kelimenin bulunmadığına dikkatimizi çeker. Gramerle ilgili olarak Nevâyî şu tespitlerde bulunmaktadır:

"*Münazara-mükâleme tarzı Farsçada yoktur. Faktitif eklerinin ifade ettiği oldurma ve yaptırma şekilleri, ortaklaşa ekinin fonksiyonları, Farsçada yoktur. -cı, -çi meslek yapma, -gaç, -geç ekleriyle yapılan kelimeler, dik (gibi) edatının ifade şekilleri Farsçada yoktur. "kör-" yardımcı fiilinin fonksiyonları Farsçada yoktur.*"

b) Nevâyî, divanlarının ve bazı eserlerinin Türkçenin güzelliklerini aksettirecek şekilde olduğunu belirterek her divanın yazılış sebebi ve konusunu anlatarak, Türkçe sevgisinin Farsçayı bilmeyişinden ileri gelmediğini şu şekilde belirtir:

"*Zannedilmesin ki benim Türkçeyi övüşüm Türk olduğumdan ve tabiatımın Türkçe sözlere alışmasından ve Farsça bilmeyişimdir. Aslında Fârisiye öğrenmekle hiç kimse benim kadar gayret sarf etmemiş, bu dilin doğrusunu, yanlısını benim kadar öğrenmemiştir.*"

Nevâyî'nin yukarıda duygu ve düşünceleri bugünkü Türk Dünyasında 27 farklı alfabeyle yazılan ve 20 farklı yazı diline ayrılmış "*Türk Dünyası'nın Dil Birliği Meselesine*" de ışık tutmaktadır.

²⁴ Kemal Eraslan, *Nesayimü'-mahabbe*, (doktora tezi), TDK. Yay., İstanbul 1960.

Nevâî'nin, Çağatay Türkçesini Doğu Türk bölgelerinde kullanılan müşterek bir "üst dil" yapmak istediği gibi, "Bugünkü Türk Dünyasının Yazı Dili ve Alfabe Birliği Meselesi"²⁵, muhtemelen "Türkiye Türkçesi Alfabeti"yle, "Türkiye Türkçesi Yazı Dili"nin bütün Türk dünyasında "ortak-üst dil" olarak benimseyip kabul edilmesiyle halledilebilecektir. Ancak bu ortak yazı dili ve alfabe birliği Türk boylarının kendi hür iradeleriyle verecekleri kararlar sonunda mümkün olacaktır.

2.4. Ana Dili Türkçe Üzerinde Şuurla Çalışmak

Her iki şair de eserlerinde Türkçenin özelliklerine dikkat ettiklerini belirtirler.

a) Aşık Paşa:

*Bu Garip-name anın geldi dile
Kim bu dil ehli dahi ma'ni bile*

b) Nevâî,²⁶ ML'de Türkçenin Farsçaya karşı üstünlüklerini bilimsel delillerle ortaya koyduktan sonra, "Türkçe'de böyle incelikler ve yükseklikler çoktur." "Ve hünersiz Türk'ning sitem-zarîf yigitleri âsânlukka bola Fârssi elfâz bile nazm ayturga meşgul bolupturlar." Türk'ün bilgisiz ve zavallı gençleri güzel sanarak Farsça şiir söylemeye özeniyorlar... Türk dilinin zenginliği bunca delillerle sabit olunca kendi öz dilleri dururken başka dillerle şiir söylememelidirler. Türkçeyi kullanmayanları ayıplamaktadır. Devamla:

"Türk elfâzıga dağı mûlahazanı lâyık körüldi." Anadilim üzerinde düşünmeye koyuldum. "Âlemî nazarga kıldı, on sikkiz ming 'âlemdin artuk. Anda zîb ü zînet sipihri tab'ga ma'lûm boldı, tokkuz felekdin artuk. Anda fezâ ve rîfat mahzeni uçradı, dürledi kevâkib gevherleridin rahşenderak. Ve gülşeni yoluktı, gülleri sipihri ahteriden draşşenderak." Türkçenin derinliklerine dalınca gözlerime on sekiz bin âlemden daha yüksek bir âlem göründü. Bu âlemin süsler, ziynetler içerisinde enginleşen göğü, dokuz gökten daha yüksekti. Bu hazinenin incileri, yıldızların mücevherlerinden daha parlaktı.

"Bu âlemin gül bahçelerine girdim. Gülleri, feleğin güneşinden daha parlaktı. Her yanında göz görmedik, el değmedik daha neler neler vardı."

Her iki şairdeki bu sözler, "millî dil ile his arasında büyük bağ vardır, dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili dillerin en zenginlerindenidir. Yeter ki bu dil şuurla işlensin. Ülkesini yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır" diyen Ulu Önder Atatürk'ün sözleri ile paraleldir.

²⁵ Ahmet B. Ercilasun, "Türk Dünyasının Dil Birliği Meselesi", *Türk Kültürü*, Sayı: 331, Kasım 1990, s. 647-655.

²⁶ Kâzım Köktekin, "Ali Şir Nevayî'nin Türkçeciliği", *AÜTAED*, Sayı: 19, Erzurum 2002, s. 117-122.

2.5. Sözün Üstünlüğü, İlahi Bilgilerin İslamiyet'in Türkçe İdrak Edilmesi

a) Aşık Paşa'nın, ilahi bilgileri sanki Türkçe olarak idrak edip anlattığını oğlu Elvan Çelebi şöyle özetler:

*Türk dilinde haber ıverdi ana
Şöyle kim işiden kalurdu ana²⁷
Ta ki mahrum olmaya Türkler daki
Türk dilinde anlayalar ol Hak'ı*

(Ona Türk dilinde ilahi bilgiler gelirdi. O da, Türklerin bu bilgilerden mahrum olmaması için Türkçe yazardı.)

b) Nevâyî, "Muhâkemetü'l-Lugateyn" adlı eserinin baş kısmında "insanın söz ve dil şerefiyle bütün yaratıklardan üstün olduğunu, insanı bu şekilde yaratan Tanrı'ya sonsuz şükürler etmek gerektiğini", "insanın sözünün değer ve doğruluğu ile kadir ve kıymetinin azalıp artabileceğini", "sözün inciye benzediğini, incinin çeşitlerine göre kıymeti olduğu gibi sözün de çeşitleri bulunduğunu", "az fakat öz söylemenin iyi, değerli ve muntazam söylemenin esas olduğunu" belirtir.²⁸

Dinimiz İslamiyet Türkçe ile anlatılmalı, öğretilmelidir. Dinimizin gerçekten öğretilmesi Türkçe ile olmalıdır. S. Çelebi'nin *Türkçe Mevlid'i* Türk insanını ne kadar çok duygulandırır.²⁹

2.6. Hayatın Geçici Eserlerin Kalıcı Olması, Unutulmama İsteği, Bilime Değer Verme

Her iki şair de hayatın geçiciliğinden bahsedip eserlerin kalıcı olduğunu belirttikten sonra eserleriyle kendilerinin anılmalarını isterler.

a) Aşık Paşa: *Analar ben miskini anun-ıla
Anılasun sen dahi adun-ıla
Devlet anun kim eyü ad kazana
Rahmet ol eylük pınarın kazana
Çün bu fikri Hak bıraktı gönlüme
Yir ü gök ibret görindi gözüme*

(Ben miskini eserlerimle ansınlar, (inşallah) sen de adınla, namınla anılsın. Zenginlik iyi ad kazananındır. Allah, iyilik pınarna sahip olana rahmet eylesin. Bu fikri, bu bilgiyi gönlüme Allah koydu, yerde ve gökte ne varsa birer ibret vesikası gibi göründü gözüme.)

Bilim için:

²⁷ Ahmet Günşen, *Aşık Paşa*, Kırşehir 2006, s. 52.

²⁸ Metin Karaörs, "İki Zirvede Sözün Önemi", *Milli Kültür*, Sayı: 64, s. 34-39.

²⁹ Metin Karaörs, *Tarım Yazısı: Dr. Ahmet Vehbi Ecer, Dinimiz İçin Dilimiz*, Kayseri 2000, s. 110; *Türk Dili*, Sayı: 610, Ekim 2002.

Ol imamlardur ki Hak ilmi-y-ile
 Düzdiler din tertibin kıldan kıla
 Çünkü ma'ni gençini buldı bular
 Cümle halkun rencini bildi bular
 Ölgülü öldi bu kez kaldı diri
 Haklu hakkın bilmek ister her biri

[İmamlar (İslam âlimleri) Allah'ın ilmiyle hareket edip, inceden inceye araştırarak dinin kurallarını tertip ettiler. Çünkü onlar mana hazinesini buldular. Onlar, halkın dertlerini, sıkıntılarını bildiler, bu dertlere çareler aradılar. Ölenler öldü, kalanlar ise haklarını bilmek ister.]

b) Nevâyî,

"Türk ve Sart dillerinin keyfiyet ve hakikatlerini bu risalede toplayıp yazdım ve ona Muhâkemetü'l-Lugateyn adını koydum. Öyle sanıyorum ki Türk milletinin şâirlerine büyük haz kazandırdım. Kendi öz dillerinin nasıl bir dil olduğunu öğrendiler. Acemce söyleyenlerin Türkçeyi küçümseyen sözlerinden kurtuldular. Türk şâirleri benim bu gizli hakikati ortaya koymaktaki gayretimi öğrenirlerse umarım ki beni hayır dua ile anacak ve ruhumu şâd edeceklerdir"

sözleriyle hatırlanmayı istemektedir.

3. Türkçenin Gücü

Türkçe,

"Türk kültürünün nizam (düzen), devlet, devlete itaat, istiklâl, gerçekçilik, toplumsuluk, adalet, fevkalade yüksek mülkiyet duygusu, kadın-erkek eşitliği, vatan birliği, ordu-millet olma, tok gözlü olma, din kültürü ve dini yaşama, tabii olma, tabiattaki ahenge uygun bir kültür ahengine sahip olma, son derece mülayim yaratılıştta olma, tarih düşüncesine sahip olma gibi özelliklerini yapısında barındıran bir dildir".³⁰

Türkçe, 1. dünyanın en eski dillerinden biri, 2. dünyanın en geniş mekânlarından birine yayılmış dillerinden biri, 3. dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri, 4. dünyanın en zengin dillerinden biri, (a. Ses ve musiki zenginliği bakımından, b. Söz varlığı bakımından, c. Anlatım gücü bakımından) 5. dünyanın en mantıklı ve kurallı dillerinden biri durumundadır.

Türkçe tarihte *millet dili* olma şerefini kazanmış en eski dildir. İngilizce Türk dilinden sekiz asır sonra yazı dili olabilmıştır. Uygur Türkçesi üzerinde çalışan W. Bang,

³⁰ Muharrem Ergin, "Türkçede Millet Felsefesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1986, Sayı: 1, s. 53-61.

"Ben aslında sinologdum. Çin tarihi üzerinde çalışıyordum. Radloff ve Thomsen Orhun Abidelerini okuduktan sonra baktım yazılışları 7. asır. Biz, Türkleri barbar millet olarak tanıyorduk. Avrupalılar da... Biz Almancanın ne zamana yazı dili olduğunu biliyoruz. Türkçenin Almancadan 8 asır evvel yazı dili olduğunu öğrenince hem hayret ettim, hem merak ettim."

Türkçe, dünyanın en zengin dillerinden biridir.³

3.1. Türkçe dünyanın en musikili, ses güzelliğine sahip dillerinden biridir.

Dünyadaki diller ses yapıları bakımından a) ünsüzlere dayalı diller, b) ünlülere dayalı diller olmak üzere iki grupta toplanırlar.⁴

Fransızlar, "*Fransız dilini, bin yılda, Fransa'nın toprağı yarattı*" derler. Türkçeyi de en az beş bin yılda bütün Türklerin yaşadığı Türk coğrafyası yaratmıştır. Türkçede Orta Asya topraklarının hür ufuklarla çevrili bozkırlarından kopup gelen gür ve erkek ses, bozkır sesleri, İdil Irmağı'nın akışının, Nil nehrinin taşkınlığının, Tuna'nın, Meriç'in, Fırat ve Dicle'nin sesleri vardır. Karadeniz kıyılarının poyraz rüzgârları gibi canlı, çevik ve çabuk hareketlerinin sesleri, Adalar Denizi sahillerinin lodos rüzgârları, Zeybek musikisi, Efelerin diz vuruşlarının sesleri, Macaristan'daki, Kosova'daki (Koşu ovası) atların nallarının sesleri vardır. İtri Şiiri'nde dile getirildiği gibi. Orhun ırmağının akışından Baykal, Balkaş, Aral, Hazar, Van, Eğirdir göllerinin Akdeniz, Karadeniz, Adalar Denizi ve Marmara'nın dalgalarının seslerinden izler vardır. Çünkü, "*her halk kendi ikliminin lisanını söyler (Y. Kemal Beyatlı).*"

Ünsüzler, ses yolunda çarpma, sürtünme, kapanma, patlama sonucunda meydana geldiklerinden ünlüler kadar güzel olmayan, sürekli çıkarılamayan, kullanılışları ancak ünlülerle olabilen, dilin pek de kabiliyetli olmayan sesleridir. Ünlüler ise, ses yolunda hiçbir engelle uğramadan çıkan, sürekli söylenebilen, ses yolunda zorlanmadan açık yolda çıkan, dilin kabiliyetli, kullanılışları kolay, sedalı, güzel seslerdir.

Ünlüler, dilin tabii, musikili sesleridir.

Türkçe ünlü sesler bakımından çok zengindir. Türkçe, *ünlülere dayalı bir musiki dilidir*. Dilimizde bulunan 8 ünlü, yani ünlü bakımından zenginlik, dünyanın hiçbir dilinde yoktur. *Uzun a* ve *kapalı e*'yi de eklediğimizde ünlü sayımız 10 tane olmaktadır. Bunlardan *uzun a* Türkçenin Batı Türklük sahalarında kazandığı bir ünlüdür, sanki Türk yurtlarının uzunluğu ve genişliğinin dilimizdeki yansımasıdır. *Uzun hece* de aynı şekilde Türk fonetiğinin zenginliklerindedir. Dünyanın tanınmış dillerinde ünlü sayısı 3-4'ü geçmezken, Türkçede bu kadar çok ünlü bulunması Türkçenin musiki gücünü göstermektedir.

*Akşam oldu, yine bastı kaareler,
Gitme yârim seni arslan pâreler*

Salanikos>Selânik, Cebe Ali>Cibâli, Bektâşi, kursûnî.

Yukarıdaki beyit ve kelimelerde görülen *uzun a*, *uzun u* ve *uzun i*'ler, Türkçenin sesine ahenk katmış ve Türkçenin bir musiki lisanı olmasına yardım etmiştir.

Dilimizde bulunan *kalınlık-incelik uyumu*, *düzlük-yuvarlaklık uyumu*, *ünlü-ünsüz uyumu*, *ünsüz-ünsüz uyumu* gibi ses uyumları dünyanın hiç bir dilinde yoktur. Bu musiki zenginliği "*Türkçenin Çin Seddi'nden Viyana'ya kadar uzanan geniş alandaki bütün güzel sesleri içine almış bir dil olduğunu*" bize göstermektedir. Prof. Dr. Muharrem Ergin bir yazısında, Vasfi Rızayı Zobu'yu dinleyen Lavrens Olivye'nin, "*Hayatımda bu kadar güzel musiki dinlemedim*" diye Türkçenin musikisine hayran kaldığını anlatır.³¹

Türkçede her ses tek harfle gösterilir. Birleşik sesler, çift sesler yoktur. Rusçadaki *şç*, *ts*, Arapçadaki '*ayın sesi*' gibi zor söylenen, hançereyi zorlayan sesler yoktur.

Hece vezni, aruz vezni, her ikisi de Türkçenin ses güzelliğini artırmıştır.

3.2. Söz Varlığının Gücü:

Bugün Türkiye Türkçesinin sözlüğü olan TDK'nin 2005'te yayımladığı Türkçe Sözlükte sözcük sayısı şu şekildedir:

*"Söz, terim, deyim, ek ve anlamdan oluşan 104.481 söz varlığına sahiptir. 63.818 madde başı, 13.589 da madde içi olmak üzere toplam 77.407 söz bulunmaktadır. Bu sözlerin 45.005'i isim, 11.305'i sıfat, 2.644'ü zarf, 87'si zamir, 33'ü edat, 289'u ünlem, 53'ü bağlaç, 6.441'i fiildir. Türk edebiyatından seçilmiş 29.040 örnek cümleyle sözler tanıtlanmıştır. Sözlük metni ise 1.236.484 sözden oluşmaktadır."*³²

XIII. yüzyıldan başlayarak Türkçe sözcüklerin ve deyimlerin genel olarak bugün unutulmalarını bir araya getiren *Tarama Sözlüğü* (1963-1977) 8 büyük ciltten oluşmaktadır.

Anadolu ağızlarının söz varlığını içeren yine TDK tarafından yayımlanan *Derleme Sözlüğü* (1963-1982) ise 12 cilt tutarındadır.

Özel Ad Sözlüğü'müzün ise beş yüz bin civarında olduğunu TDK yetkilileri belirtmektedir. Türkçenin Söz Varlığı a) *Türkçe asıllı sözler*, b) *Alıntı-Türkçeleşmiş sözler* olarak iki kaynaktan gelmiştir. Türkçe asıllı sözlerin yerini zamanla alıntı-Türkçeleşmiş sözlerin aldığını şu örnek göstermektedir: "*Kuran'ın sözcük dağarcığı, Kuranı Kerim sözlüğündeki sözcük sayısı 2500'e yakındır. İlk Kuran çevirilerinde bu 2500 Arapça*

³¹ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 64-65.

³² *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.

sözcüğün 2490'ına Türkçe karşılık bulmuşken bu sayı daha sonra 90-100'e düşmüştür".³³ Türkçe kökenli kelimelerin yerine yabancı asıllı kelimelerin geçmesine örnekler: *Tanrı* (Allah), *çalap* (ilah), *bayat* (Allah), *idi* (sahip), *uğan* (kadir), *keçürgen* (affeden), *kılınç*, *kılık* (huy, ahlak, eylem), *ası* (fayda), *alkın-* (mahvol-), *barım* (servet), *közsüz* (kör), *aşlık* (mutfak), *kebit* (mağaza), *bay* (zengin), *ayag* (kadeh), *õn* (renk), *õnlen-* (renklendir-).

Bitişik yazılmayan birleşik kelimeleri, imlâ kuralı dolayısıyla ayrı yazıldıkları için yok saymak, *Türkçenin söz dizimi yapısının* dile kazandırdığı bu zenginliği göz ardı etmek ne kadar doğru bir değerlendirme olur? Türkçenin sadece bitişik kelimeleri değil, birleşik kelimeleri de, kelime sayısının belirlenmesinde göz önüne alınmalıdır.

Türkçede sözcükler, *sözcük ailesi* oluştururlar. *Çek-* fiilinden *çekiş-*, *çekil-*, *çekin-* eylemlerinin yanında *çekik*, *çekmece*, *çekici*, *çekimser*, *çekin-*ce adlarının olduğu gibi.

Türkçedeki kelimeler birer mecaz ve istiare sanatlarıyla çok geniş kavramları ifade edebilir durumdadır. *Bir* kelimesine bakalım.³⁴

Türkçe *bağlaçları*³⁵, *deyimleri*³⁶ ve *Atasözleri* bakımından da zengindir.³⁷

Türkçenin söz varlığını sadece Türkiye Türkçesinin söz varlığı olarak değerlendirmemeliyiz. Nasıl İngilizcenin söz varlığı sadece Brintanya adalarındaki İngilizlerin söz varlığından ibaret değilse, bu söz varlığı Britanya adalarının dışındaki Amerika, Kanada, Avusturalya, Hindistan, Yeni Zelanda gibi ülkelerdeki insanların İngilizceye verdiklerinden meydana geldiyse, Türkçenin söz varlığını da Türkiye Türkçesi ile birlikte bütün Türk lehçe ve şivelerinin beraberce oluşturdukları söz varlığı olarak görmek gereklidir. Bütün Türk lehçe ve şivelerinin söz varlığının yer aldığı *Türk Dilinin Sözlüğü* dünyanın en büyük sözlüğü olacaktır.

"XI. yüzyılda yazılmış olan *Divan u Lügati't-Türk'te yer alan kelimelerin sayısı 8624'tür.*³⁸ *Oysa aynı dönemde hazırlanmış bir Lâtince-İngilizce sözlükte yer alan kelime sayısı 3000'dir. Özbekistan'da yapılmış bir araştırmaya göre Shakespeare'in dilinde yirmi iki bin kelime, Nevâyi'nin dilinde ise yirmi dört bin kelime bulunmaktadır.*³⁹

³³ Cengiz Özakıncı, *Dil ve Din*, Payel Yay., 129, s. 33; *(XV. yy. Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi, "Muhammed Bin Hamza" Hazırlayan: Dr. Ahmet Topaloğlu, Kültür Bakanlığı Yay., 300, 1978, c. 2, s. 635).*

³⁴ Doğan Aksan, *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Bilgi Yay., Ocak 2005, s. 59-60.

³⁵ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 69-74.

³⁶ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 96.

³⁷ Doğan Aksan, *a.g.e.*, s. 111.

³⁸ Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 1996, s. 2.

³⁹ Belkıs Gürsoy, "İngilizcenin Gelişimi Örneği ve İlim Dili Olarak Türkçe", *Türk Yurdu*, C. 12, Eylül 1992, s. 53-57; Ahat Üstüner, "Türkçenin Anlatım Gücü", *Türk Dili*, Sayı: 589, Ocak 2001, s. 50-57.

Türkçeleşmiş-alıntı sözler, bizim zafer ve fetih hatıralarımızdır. Bu sözler, anlam, ses yapısı ve musikisi bakımından Türkçenin sözleri hâline gelmişlerdir. Bugün kullandığımız “gül, bülbül, güfte, çamaşır, merdiven, köşe, maydanoz” gibi kelimeler, Farsça olan “gul, bolbol, gofta, çameşuy, guşe, miyde-nûvaz” kelimelerinden; yine “kına, heybe, minare, edep, millet” gibi kelimeler Arapçadan; “kestane, doktor, anahtar, Adana, Erzurum, İzmir” gibi kelimeler, Grek veya Lâtineden dilimize gelerek Türkçeleşmişlerdir.

17. yüzyılda bir Fransız tarafından telif edilen Türkçe-Fransızca sözlük ve konuşma kılavuzunda, 116 adet armut, 46 şeftali türü sıralanmış, “değnek, sopa” maddesi, beş sayfa anlatılmıştır.⁴⁰

“Oysa İngilizcenin söz varlığının %50’si Latin, %15’i Antik Yunanca, %10’u diğer, ancak %25’i Anglosakson kökenlidir. Bu yüzden İngilizcedeki kelimelerin %75’i yabancı dillerden alınmıştır. Türk Dil Kurumunun halk ağzında yaşayan sözcüklerin yöre insanından derlenmesiyle oluşan Tarama Sözlüğü’nde 500.000’e yakın sözcük vardır. Ayrıca yazılı belgelerde kalan Türkçe sözcükleri bir araya getirmek için oluşturulan Derleme Sözlüğü’ndeki kelimelerle bu sayı daha da yükselecektir. Bunun yanında diğer Türk lehçelerindeki Türkçe sözcüklerin de bulunduğu kapsamlı bir Türkçe sözlük hazırlırsa bu sayının daha da artacağı açıktır. Yabancı kelimeler yerine bunların Türk diline kazandırılmasıyla dilin imkânları daha da gelişecek ve Türk dili dünya dilleri arasındaki yerini almış olacaktır.”⁴¹

Türkçenin söz varlığının bir an önce tespit edilmesi gereklidir. Türkiye Türkçesinin Tarihsel Sözlüğü, Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanmaktadır. Bütün Türk lehçe ve şivelerinin tarihsel sözlükleri de yapılmalı, bunlar birleştirilerek Türkçenin söz varlığı ortaya çıkarılmalıdır. Çünkü

“Dil, ilmin ve kültürün de temelini teşkil eder. İnsanın bilgi, kültür ve düşünme kabiliyetinin hududu bildiği kelimelerin sayısı ile çizilmiştir. Yazma, konuşma, anlama ve her türlü yaratma kabiliyeti için de aynı ölçüyü kullanabiliriz. Çünkü her şey, ilim kültür, düşünce ve duygu, dilin kelime ve kavramlarında billurlaşmıştır, kalıplar hâlinde donmuştur. Bir insanın kelime ve kavram bilgisi sıfıra indirildiğinde hayvanî hayat başlar. Aksine kelime ve kavram hazinesi zengin olan kimse çok bilen, çabuk kavrayan, geniş ve derin düşünen kimsedir. Kelimeler ses alma cihazları gibi geçmişe ait her şeyi bünyelerinde taşırlar. Öyle ise onları çalmayı, dinlemeyi, anlamayı iyi bilmeliyiz. İşte bunun içindir ki, yaşamakta olan canlı kelimeler dilden atılamaz.

⁴⁰ Kenan Akyüz, “Türk Dili Araştırmaları Yıllığı”, *Bellekten*, 1988.

⁴¹ Oktay Sinanoğlu, “İlle Bilim Dili Olacaksa, Türkçe Daha Uygun”, *Bilim ve Ütopya*, Yıl: 2001, s. 80.

*Süleymaniye'nin duvarından bir taş parçasını çekip atamayacağımız, bir Rodin heykelini hoyrat çekiç darbeleriyle yontamayacağımız, billur bir avizeyi kendi zevkimize göre traş edemeyeceğimiz gibi.*⁴²

Yokuncul ve kapsamak kelimelerinin çok eski kullanılış örnekleri:

Yokuncul⁴³: *Külâhın sat yine lakin yokuncul olma na-merde*

Cihanda kelle sağ olsun külâh eksik değil merde (III. Ahmet)

Kapsamak⁴⁴: *Hecr ara âğrık köñül kalmış iki zülfün ara*

Derd dik kim kapsamış her sandın bir dâl anı (Nevayi)

Renk adları bakımından dünyanın hiçbir dili Türkçe kadar zengin değildir. *Yaş+sıl > yaşıl, kök > gök (mavi), boz, sarı > sarı; koñur, ürün (kestane, kızıl kahverengi)* gibi birçok renk adları ve *vişneçürüğü, pişmişayva, camgöbeği, gülkurusu, narçiçeği, kavuniçi* gibi renk tonları Türkçenin renk dünyasının güzelliğidir.

Akrabalık adları da çok zengindir. Bu zenginliği Ali Şir Nevâyî ML. isimli eserinde uzun uzun anlatır. *Baldız, elti, görünce, yenge, şöbere, nemere.*

Koyunların nitelikleri yaşları ve cinsleriyle ilgili 80 civarında kelime bulunmaktadır.

3.3. Şekil Bilgisinin Zenginliği:

Şekil bilgisi bakımından bütün Avrupa dillerinde kuralsızlık hâkimken Türkçe kuralların hâkim olduğu bir dil durumundadır.

Türkçede kök fiiller vardır.⁴⁵ Ünlüler belirli anlamlara sahip kök fiil durumundadırlar.

a-: ayrılmak, *o-*: yanmak, *i-*: bağlamak, *ö-*: düşünmek, *u-*: muktedir olmak gibi. Bir örnek: *Düşünmek*, Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi dışındaki Türk lehçelerinde *uylav uylanuv, oylav oylanuv* şeklindedir. Clauson: *ö-* kök fiilini *sanmak, düşünmek, hatırlamak* şeklinde sık sık kullanılan bir kelimedir. 11. yüzyıldan sonra çok yaygın bir şekilde rastlanmayan bir kelimedir, şeklinde değerlendirir. Bu kelime Kültigin Bengü Taşı'nda "*Açsar, tosık ömezsen bir todsar açsık ömezsen. Eğer aç isen doymayı düşünürsün, bir de doyersan açlık nedir düşünmezsın*" şeklinde kullanılmıştır.

Kuru çay: (Dede Korkut Hikayeleri'nde). Anlamı, *susuz çay değil*, suyu çok olan çay olmalıdır. *Kuru* kelimesinde *u-* fiilinin yeterlilik, güç, kuvvet anlamı vardır.

⁴² Necmettin Hacıminoğlu, *a.g.e.*, s. 14-16.

⁴³ TS'de, DS'de, TaS'de yok.

⁴⁴ Metin Karaörs, *Nevadirü's-şebab*, doktora tezi, TDK Yay., 625/2 gazel.

⁴⁵ Necmettin Hacıminoğlu, *Türk Dilinde Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.

Türkçede kelime kökleri yapım ve çekim sırasında değişmezler. “*Ban-ga, sang-a*” gibi bir iki zamirde görülen kök değişikliklerinin Anadolu ağzlarında “*menge, senge*” olduğu göz önünde tutulduğunda kelimelerde yapım ve çekim sırasında kök değişikliği olmadığı anlaşılır.

Fiil kökleri zengin olması Türkçenin dinamik bir dil olduğunun göstergesidir.

Ünsüzler belirli anlamlara sahip olarak köklerle birleşirler.⁴⁶ Türkçede ses ve anlam paralelliği ile ilgili makalelerde bazı sessizlerin belirli anlamları yükledikleri bilinmektedir.

Yapım ve çekim eklerinin belirli kimlikleri oluşmuştur. İsim ve fiil köklerine eklenen dört grup yapım ekinin zenginliği hiçbir dilde yoktur. Türkçe bu eklerin bazılarını çok sevmiş, işlek hale getirmiş, bazılarını ise bir iki örnekte bırakmıştır.

İyelik sistemi çok zengindir. Başka dillerde iyelik anlatımı en az iki kelime ile yapılabilirken Türkçede tek kelime ile bu anlatımın yapılması bu sistemin zengin ve çok güçlü olduğunu göstermektedir. Örnek: İngilizcede “*my book, your book*”, “*benim kitap, senin kitap*” şeklindeki iyelik anlatımı Türkçede “*kitab-ı-m, kitab-ı-n*” şeklinde tamlanan öge durumundaki tek kelime ile yapılmaktadır. İyelik ekleri çok gelişip zenginleşmiş ve tamlanan ögenin sonuna eklenerek iyelik anlatımı için yeterli duruma gelmiştir. İyelik sisteminin zengin ve kuvvetli olması mülkiyeti reddeden siyasi sistemlerin Türk milleti tarafından benimsenemeyeceğini de göstermektedir.⁴⁷

3.4. Terim Zenginliği:

Türkçe terimlerin kullanılması, öğretim kurumlarında ve bilimsel çalışmalarda ortak terimlerin işletilmesi bir gerekliliktir. Atatürk, geometri ve matematik terimlerinin Türkçeleştirilmesi çalışmalarına bizzat katılmıştır. Müselles karşılığında türetilen *üçgen*, zaviyetan-ı mütekailetan-ı dâhiletan karşılığında türetilen *iç ters açılar*, müselles-i mütesaviyü'l-adla karşılığında türetilen *eşkenar üçgen*, amal-i erbaa karşılığında türetilen *dört işlem* gibi terimleri Atatürk'e borçluyuz.

Türkçedeki yapım ekleri içerisinde terim türetmeye uygun *yüz yetmiş ek* olduğu belirlenmiştir. Türkçedeki toplam ek sayısı daha fazladır, ama bu eklerden yüz yetmiş doğrudan doğruya terim türetmeye uygun eklerdir. Bu bilgiyi Türk Dil Kurumunun yayımladığı Hamza Zülfikar'ın eseri *Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları* adlı çalışmada buluyoruz. Söz konusu yüz yetmiş ekin ses uyumlarına göre iki, dört veya sekiz biçimleri bulunabilir.⁴⁸ Herhangi bir dil birimi zaman ve mekân boyutları bakı-

⁴⁶ A. Bican Ercilasun, *Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*, PLAC 1996.

⁴⁷ Muharrem Ergin, *a.g.e.*, s. 58.

⁴⁸ Şükrü Haluk Akalın, “Türkçenin Teknik Terim Zenginliği”, *Türk Dili Dergisi*, S. 624, Aralık 2003.

mından ne kadar çok yaygın ise o kadar doğru; ne kadar az yaygın ise o kadar az doğrudur.⁴⁹

3.5. Söz Diziminin Gücü:

Türkçe dünyanın en zengin anlatım gücüne sahip dillerinden biridir. Türkçenin zengin söz varlığı, deyim varlığı, terimleri, ad türü kelimelerin zenginliği Türkçeyi zengin bir anlatım gücüne kavuşturmuştur. Türkçe her devirde dışarıdan alınan kavramları karşılayabilecek bir yapıya sahiptir. Türkçe bir mecaz ve istiare dilidir. Bunun en büyük örneği büyük din kitaplarının Türkçeye rahatlıkla tercüme edilebilmesidir. Son derece manevi-mücerret kavramlardan meydana gelen geniş bir kadroya sahip Budizm'e ait din kitaplarının İslamiyet'ten önce en iyi şekilde Türkçeye tercüme edilmesi Türkçenin anlatım gücünün yüksekliğini gösterir. Bin seneden beri Kuranı Kerim en iyi ve doğru şekilde, aslına en fazla uygun şekilde Türkçeye tercüme edilmekte ve tefsirlerle en iyi şekilde Türkçeye anlatılmaktadır.

Türkçe Hint-Avrupa dillerinden karmaşık (girişik) cümle anlayışı bakımından farklıdır:

Türkiye Türkçesinde cümle, önce *basit* ve *birleşik* diye ikiye ayrılır. Daha sonra ilgi zamiri, şart kipi ve iç içe girmiş yardımcı cümlelerin oluşturduğu cümleler (*ki'li birleşik cümle*, *şartlı birleşik cümle*, *iç içe birleşik cümle*) birleşik cümle olarak değerlendirilir. Türkçedeki birleşik cümle anlayışında en az iki cümlenin (*biri temel*, *diğeri yardımcı*) birleşmesi söz konusudur.

Türkçede isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiiller ile oluşturulan cümleler büyük çoğunluk bakımından basit cümle olarak kabul edildiği halde, dilimize Hint-Avrupa dillerinin gramer anlayışı ile bakan bir grup dilci, bunları girişik veya karmaşık kabul ederler.⁵⁰ Bu yanlış bakış, Hint-Avrupa dillerindeki cümle bağlanmaları ile Türkçedeki kelime grupları ve cümle öğelerini karıştırmaktan ileri gelmektedir. Türkçede *isim-fiil*, *sıfat-fiil* ve *zarf-fiillerin* bulunduğu cümlelerde iki yargı, yani iki hüküm, iki yüklem yoktur. Bu isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil grupları Hint-Avrupa dillerinde yargı bildiren, bitimli bir hüküm bildiren yan cümleler halinde, yani yükleme sahip olan yardımcı cümleler halinde ana cümleye bağlanırlar. Sonuç olarak Hint-Avrupa dillerinde karmaşık, girişik cümle adıyla değerlendirilen cümleler, Türkiye Türkçesinde basit cümledir ve bu bakımdan Türkçe diğer dillerden farklıdır.

Türkiye Türkçesinde cümleler, cümle tahlillerinde, dış yapı bakımından değerlendirilir. N. Chomsky'nin *üretken-dönümsel dilbilgisi yöntemi*

⁴⁹ Günay Karaağaç, *Dil, Tarih ve İnsan*, s. 23.

⁵⁰ Metin Karaörs, *Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği*, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, 22-23 Ekim 1993, Türk Dil Kurumu Yay. No: 600, Ankara 1995, s. 44-53.

ne göre zihindeki iç yapı veya derin yapı kavramlarını göz önünde tutarak cümleyi değerlendirmek, bütün dilleri aynı kalıba sokmak demektir.⁵¹ Batı dillerinin ve Türkçenin cümle yapısının farklı değerlendirilmesi gerektiğini ve birleşik cümle anlayışını *Lars Johanson* şöyle açıklamaktadır: “Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, Türk dillerinde görülen bu adlaştırma (*Nominalisierung*) yoluyla yan cümle oluşturma işleminin Hint-Avrupa dillerindeki adlaştırma ile eş değerde tutulmaması ve kesinlikle birbirinden ayırt edilmesi gerektiğidir.”⁵² “Türk dillerindeki bu yapılar, cümle hiyerarşisi açısından, Hint Avrupa dillerindeki yan cümle yapıları gibi gramatik olarak bağımlı önermelerdir.”⁵³

3.6. Türkçenin Anlatım Gücü:

Eski Türkçede, Orhun ve Yenisey Yazıtları'nın dilinin soyut kavramlar bakımından gelişmiş bir dil olduğu bütün Türkologlar tarafından kabul edilmektedir.

Türkçe genel kavramlara ulaşabilmiş ayrıntılı bir anlatım dili durumundadır.⁵⁴

Anlatım gücünü ikilemeler de artırmaktadır. İkilemeler, aynen, eş anlamlı, zıt anlamlı ve ilavelidirler. Uygurca'da *hendiadyoinlar*⁵⁵ çok güçlüdür.

Şakayı kaldırmak, salatalık döktü, adam su döktü şeklindeki deyimleri, “*seni gidi findıkkıran, yılanı deliğinden çıkararı, kaderim püsküllü belam, yakalarsam*” şeklindeki anlatımları, Japoncada olmayan “*banane, sana ne*” sözlerini ve aşağıdaki şiirler,

<i>Yer beni,</i>	
<i>Yüreğime bir kor düştü</i>	<i>Gidiyorum işte gör</i>
<i>Gece gündüz yer beni</i>	<i>Hayalde gör düşte gör</i>
<i>Ben bu dertten ölürsem</i>	<i>Sen beni yar bilmedin</i>
<i>Kabul etmez yer beni</i>	<i>Bir zalime düş de gör</i>

başka dile bulamaz ve bunları başka dile çeviremezsiniz.

Sonuç

Batı Türklüğünün 13. yüzyıldaki Anadolu'daki temsilcisi Âşık Paşa ile Doğu Türklüğünün 15. asırda Batı Türkistan'daki temsilcisi Ali Şir Nevâyî kendi ana dilleri olan Türkçeyi sevmiş, benimsemiş, Türkçe ile yaz-

⁵¹ Zeynep Korkmaz, “a.g.m.”, s. 161.

⁵² Birsal Karakoç, *Nogayca ve Türkiye Türkçesinde Yüklemeleştiriciler*, Lars Johanson Armağanı, Ankara 2002, s. 194.

⁵³ Birsal Karakoç, “a.g.m.”, s. 194.

⁵⁴ Doğan Aksan, *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ocak 2005, s. 18.

⁵⁵ Saadet Çağatay, *Uygurca'da Hendiadyoinler*, Aysu Ata, *S. Çağatay'ın Yayınlanmış Makaleleri*, İstanbul 2008, s. 234-270.

muş ve Türkçeyi kendi devirlerinde Farsçaya karşı savunmuşlardır. Bu iki şahsiyetin duygu düşüncesi ve çalışmaları, Türkçeyi bırakıp başka dillere hayran olanlara, özellikle günümüzde yabancı dille eğitim yapmak isteyenlere asırlar öncesinden seslenen ana dilin olan Türkçeyi bırakma ikazıdır. Çünkü Türkçe dünyanın en eski dillerinden biri, dünyanın en geniş mekânlarından birine yayılmış dillerinden biri, dünyanın en çok konuşulan dillerinden biri, dünyanın en zengin dillerinden biri, (a. Ses ve musiki zenginliği bakımından, b. Söz varlığı bakımından, c. Anlatım gücü bakımından) dünyanın en mantıklı ve kurallı dillerinden biri durumundadır.

Türkçeyi iyi öğrenelim, anlayalım ve anlatalım. Bugün Türkçenin sorunu yoktur. Türkçeyi bilmeyenlerin, anlamayanların, iyi öğrenmeyenlerin Türkçe sorunu vardır.

Kaynaklar

Akalin, Şükrü Haluk, "Türkçenin Teknik Terim Zenginliği", *Türk Dili Dergisi*, S. 624, Aralık 2003.

Aksan, Doğan, *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*, Bilgi Yay., Ocak 2005, s. 18-59-60-69-74-96-111.

Akyüz, Kenan, "Türk Dili Araştırmaları Yıllığı", *Bellekten*, 1988.

Alpay, Gönül, *Ferhad u Şirin*, TDK Yay., Ankara 1994.

Alpay, Günay, *Garaibü's Sıgar*, TDK. Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet, *Türk Dili Tarihi*, İstanbul 1964, s. 230-232-233.

Canpolat, Mustafa, *Ali Şir Nevayi'nin Lisanü't-tayr Mesnevisi*, Ankara 1972, Yayın: TDK, Ankara 1995.

Çağatay, Saadet, *Uygurca'da Hendiadyoinler*, Aysu Ata, S. Çağatay'ın Yayınlanmış Makaleleri, İstanbul 2008, s. 234-270.

Eraslan, Kemal, "Nevâyi'nin 'Halat-ı Seyyid Hasan Big Risalesi'", *Türkiyat Mecmuası*, c. 16, İstanbul 1971, s. 89-110; "Ali Şir Nevâyi'nin Hâlât-ı Pehlevân Muhammed Risâlesi", *Türkiyat Mecmuası*, c. 19, İstanbul 1980, s. 99-164; *Nesayimü'-mahabbe* (doktora tezi), TDK. Yay., İstanbul 1960.

Ercilasun, Ahmet B., "Türk Dünyasının Dil Birliği Meselesi", *Türk Kültürü*, s. 331, Kasım 1990, s. 647-655; *Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*, PİAC 1996.

Ergin, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, s. 58-64-65; "Türkçede Millet Felsefesi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ocak 1986, S. 1, s. 53-61.

Ferhad u Şirin, Nevayi Külliyyatı, Topkapı, Revan No: 808.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, *Ali Şir Nevayi'yi Anma Toplantısı*, s. 12.

Günşen, Ahmet, *Aşık Paşa*, Kırşehir 2006, s. 52.

Gürsoy, Belkıs, "İngilizcenin Gelişimi Örneği ve İlim Dili Olarak Türkçe", *Türk Yurdu*, C. 12, Eylül 1992, s. 53-57.

Hacıeminoğlu, Necmettin, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, TDK. Yay., Ankara 1996, s. 2-14-16; *Türk Dilinde Füller*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.

Karaağaç, Günay, *Dil, Tarih ve İnsan*, s. 23.

Karakoç, Birsnel, *Nogayca ve Türkiye Türkçesinde Yüklemeleştiriciler*, Lars Johanson Armağanı, Ankara 2002, s. 194.

Karaörs, Metin, *Nevâdirü's-Şebâb*, TDK Yay., Ankara 2006, Yayın nu: 877, 625/2 gazel; "İki Zirvede Sözün Önemi", *Millî Kültür*, S. 64, s. 34-39, tanıtım yazısı, Dr. Ahmet Vehbi Ecer, *Dinimiz İçin Dilimiz*, Kayseri 2000, s. 110; *Türk Dili*, Sayı: 610, Ekim 2002; *Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği*, Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı, 22-23 Ekim 1993, Türk Dil Kurumu Yay. No: 600, Ankara 1995, s. 44-53.

Kaya, Önal, *Fevayîdü'l Kiber*, TDK Yay., Ankara.

Köktekin, Kâzım, "Ali Şir Nevayî'nin Türkçeciliği", *AÜTAED*, S. 19, Erzurum 2002, s. 117-122.

Köprülü, Fuat, *Edebiyat Araştırmaları*, TTK Yay. Ankara 1986, s. 277-278.

Levent, Agah Sırrı, *Ali Şir Nevayî*, 4 cilt, TDK Yay., Ankara 1965-1968.

Mecalisü'n-Nefais, Nevayî Külliyyatı, Topkapı, Revan No: 808, s. 659-693.

Muhakemetü'l-lugateyn, Nevayî Külliyyatı, Topkapı, Revan ktp. Nu: 88.

Özakıncı, Cengiz, *Dil ve Din*, Payel Yay., 129, s. 33 (*XV. Yü. Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, "Muhammed Bin Hamza", Hazırlayan: Dr. Ahmet Topaloğlu, Kültür Bakanlığı Yay. 300, 1978, c. 2, s. 635).

Özönder, Sema Barutçu, *Ali Şir Nevâyî, Muhâkemetü'l-Lugateyn*, Ankara 1984, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yüksek Lisans Tezi.

Sinanoğlu, Oktay, "İlle Bilim Dili Olacaksa, Türkçe Daha Uygun", *Bilim ve Ütopya*, Yıl: 2001, s. 80.

Tarlan, Ali Nihad, *Ali Şir Nevâî*, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 2-3-5 (26.3.1961'de İ.Ü. konferans salonunda yapılan anma toplantısı konuşmaları).

Timurtaş, Faruk Kadri, *Nevayî'yi Anma Toplantısı*, 26.3.1961, Doğu Türkistan Cemiyeti Neşriyatı, İstanbul 1962, s. 26-37.

Togan, Zeki Velidi, "Ali Şir md." *İ.A.*, s. 349-357.

Türkay, Kaya, *Bedayü'l Vasat*, TDK Yay., Ankara 1996.

Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.

Üstüner, Ahat, "Türkçenin Anlatım Gücü", *Türk Dili*, S. 589, Ocak 2001, s. 50-57.

Yavuz, Kemal, *Garip-nâme*, TDK Yay., Ankara, yayın nu: 764.